

cere-i Terâkime (nşr. A. N. Kononov), Moskva-Leningrad 1952, s. 69-72; A. Vâmbéry, *Travels in Central Asia*, London 1864, s. 304, 347-355; Ch. Marvin, *Merv, The Queen of the World*, London 1881, s. 49-57, 65-86; A. Burnes, *Travels into Bukhara: Together with a Narrative of a Voyage on the Indus*, London-New York 1973, s. 51-52; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1980, s. 336-344; a.m.f., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Çokklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, XI/1-4 (1950), s. 453, 454-455, 486-487, 488.

FARUK SÜMER

SALVELE

(bk. SALÂTÜ SELÂM).

SÂLYÂNE

(سالىانه)

Osmanlı malî teşkilâtında bazı görevlilere yıllık yapılan ödemeler ve taşra teşkilâtında gelirleri yıllık olarak hazineye aktarılan eyaletler hakkında kullanılan terim.

Osmanlı maliyesinde ve taşra teşkilâtında yıllık maaş ödemelerini, vergileri toplu bir rakam üzerinden tesbit edilen ve buna göre toplanan eyaletleri ifade eder. Uygulamanın ilk örnekleri Fâtih Kanunnâme-si'nde yer alan vezir sâlyânesiyle ilgilidir ve XV. yüzyılda bu miktar 240-350.000 akçe arasında değişmektedir (*Kânûnnâme-i Âl-i Osmân*, s. 20). Sâlyâneler eyalet, timar sistemi uygulanmayan idarî bölgelerde eyalet vergilerinin doğrudan doğruya merkez için toplandığı, mahallî harcamalar için gerekli para ayrıldıktan sonra kalanın merkez bütçesine aktarıldığı bir sistemdi. Malî bakımdan sâlyâne ile idare edilen eyaletlerdeki beylerbeyi, sancak beyi ve diğer görevlilerin maaşı, başında bulundukları eyaletin hazinesinden kanunnâmelerde belirtildiği miktarda nakit olarak sâlyâne adı altında ödenir, kalan miktar irsâliye olarak hazineye gönderilirdi. Bu eyaletler Cezâyir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, Yemen, Habeş, Basra, Lahsâ ile bazı sancakları hariç Bağdat, Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve Halep idi. XVI. yüzyılın başlarında Rumeli eyaletinde İzvornik, Karlı-ili ve Kıradağ gibi sancak beyleri de sâlyâne alıyordu (Barkan, XV [1955], s. 299). Sâlyâneler eyaletlerden Yemen, Basra, Lahsâ, Bağdat ve Budin gibi serhad eyaletleri kendi gelirlerinin karşılayamayacağı ölçüde askerî kuvvet bulundurdıklarından bazan vâridâtı daha bol eyaletlerden destek görürlerdi.

Osmanlı Devleti'nde ilk sâlyâneler statüdeki eyalet Mısır olmuştur. XVI. yüzyılın ortalarına doğru beylerbeyi, sancak beyi ve diğer devlet görevlileriyle birlikte sâlyâneleri 5 milyon akçe idi. XVII. yüzyıl sonunda sadece Mısır valisinin sâlyânesi 6,5 milyon akçeyi geçiyordu (Tabakoğlu, s. 59, 63). Yemen'de XVI. yüzyılın sonunda Beylerbeyi Hasan Paşa ile birlikte otuz sekiz yöneticiye toplam 67.000 sikke sâlyâne ödenmişti ve bu miktar giderlerin yaklaşık % 8,4'ünü teşkil ediyordu (Sahillioğlu, s. 287, 310).

Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin ilk beylerbeyi olan (1534) Barbaros Hayreddin Paşa 4 milyon akçe sâlyâne ile bu göreve getirilmişti. Bu eyaletin sâlyâneler sancakları arasında İskenderiye, Dimyat yanında Kıbrıs'ın fethinden (1570-1571) sonra Lefkoşe, Baf, Girne, Magosa ve XVII. yüzyılda Tunus'un Mehdiye sancakları bulunuyordu. Kaptanıderyâ Güzelce Ali Paşa (ö. 1030/1621) zamanında Sakız, Nakşa, Andre sancakları Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine katıldı. Yine onun isteği üzerine ayrıca derya beyleri için sâlyâne tahsis edildi ve bu maksatla 9 Cemâziyelâhîr 1027'de (3 Haziran 1618) Mora mukâtaa gelirleri derya beylerine ocaklık olarak ayrıldı.

Girit savaşının başlamasıyla birlikte 1056'da (1466) dört derya beyi kendilerine sâlyâne tahsis edilerek deniz muhafazası ile görevlendirildi. Mora'daki bazı cizye ve mukâataaların gelirlerinden kendilerine yaklaşık 3,6 milyon akçelik sâlyâne tahsis edildi. Bunlara 1060'ta (1650) ilçesinde sancak beylerinin de bulunduğu altı derya beyi daha eklendi. Bir sancak tasarruf eden derya beylerinin sâlyâneleri 300-400.000 akçe arasında değişirken sancak sahibi olmadığı halde daha önce Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletindeki sancak beyliği sırasında kazandığı tecrübe sayesinde deniz muhafazası ile görevlendirildiklerinde sâlyâneleri 1.200.000 akçeye kadar yükseliyordu. Nitekim 1107'de (1696) derya beyi olan Defterdar Ahmed Efendi 12 yük (1.200.000) akçe sâlyâne ile bu göreve getirilmişti. 1064'te (1654) dokuz derya beyine toplam 6.260.000 akçe sâlyâne ödendi. Bu sâlyâneler Mora mukâtaa ve cizye gelirlerinden sağlanıyordu. Girit savaşının uzaması ile Venedik'in Adriyatik kıyılarına zarar vermesi üzerine denizlerde koruma tedbirleri arttırılarak 1064 (1654) yılından itibaren sekiz firkate inebahtı üsüne gönderildi ve reislerine sâlyâne tahsis edildi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında derya beylerinin sayısı beş mülâzımla beraber on yedi, Akdeniz firkatecileri ise on

beş idi. Derya beyleri 1.500.000, firkateciler 300.000-700.000 akçe sâlyâne alıyordu.

Derya beylerinin sâlyâneleri çeşitli avâz, gümrük ve cizye gelirlerinden ödeniyordu. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu gelirler arasında Anadolu'dan toplanan avâz vergileri, İzmir ve civarı gümrük resimleri, Eğriboz, Mora, Girdüs, Karlı-ili, İste-fe, Livadya ve Rodos'tan tahsil edilen cizye önemli bir yer tutmaktaydı. XVII. yüzyılın sonlarında İstanbul Duhan (tütün) Gümrüğü'ne ait gelirlerden de pay ayrıldı. Ayrıca bazı kürekçi bedelleriyle Sığla, Aydın, Saruhan, Menteşe, Karasi gibi sancakların gelirleri derya beyleri için sâlyâne olarak tahsis edildi (Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 224). XVII. yüzyılın sonlarına doğru sâlyâne ödemeleri malî yıl esasına göre mart itibarıyla yapılmaya başlandı.

Koçi Bey'in Sultan İbrâhim'e verdiği teşkilât bilgilerine göre Tersane emirleri, XVII. yüzyılın ilk yarısında Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin sâlyâneler sancak beylerine senede 3-4 yük, sancağı olmayan kadirga sahibi derya beylerine de senede bir maaş ödüyordu (*Risâle*, s. 135). Derya beyleri zaman zaman maaşlarının yetersiz olduğunu ileri sürerek terakkî verilmesi için kaptanpaşa veya başdefterdar aracılığıyla istekte bulunuyorlardı.

XVII. yüzyılın ortalarında derya beylerinin maaşlarının kaydedildiği Sâlyâne Kalemî'nin sorumluluğunda sâlyâne defterleri tutulmaya başlandı. Bu defterlerde derya beylerinden başka yine donanmada görevli firkate kaptanları ile Kırım hanları da yer almaktaydı. 1079-1080'de (1669-1670) derya beyleri ve firkatecilere ödenen sâlyânenin miktarı 37,5 milyon akçeye, Kırım hanları, sultan ve Çerkez beylerine verilen sâlyâne 4,2 milyon akçeye yaklaşmıştı. Bu yılda donanmada otuz yedi derya beyi ve on firkateci bulunuyordu (Barkan, XVII [1956], s. 290-294). Devletin merkezî giderleri arasında sâlyâne ödemeleri 1099'da (1688) yaklaşık 51 milyon akçe ile % 5,6 oranında idi. Bu miktar, 1108'de (1696-97) kalyon sayısının devamlı artması ve yeni firkatecilerin ortaya çıkması sebebiyle 91 milyon akçeye, yani % 8 düzeyine ulaştı. Bu kalemden ödenen maaşların toplamı XVIII. yüzyılda merkezî bütçedeki giderlerin % 4-8'ine tekabül ediyordu (Tabakoğlu, s. 196). XVIII. yüzyıl başlarında Akdeniz donanmasında yirmi üç derya beyi ve otuz firkateci bulunuyor-

du; bu sayı yüzyıl sonlarında pek fazla değişmedi.

Osmanlı Devleti bütçesinden sâlyâne alan Kırım hanları arasında Saâdet Giray Han'a XVI. yüzyılın başlarında 300.000 akçe tahsis edilmişti (Celâlîzâde, vr. 238^b). XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kırım hanlarına Kefe İskeleyi gümrük gelirlerinden 15 yük akçe, Gözleve ve Balıklava iskeleleri gümrüklerinden kalgay sultana 10 yük ve nûredine 5 yük akçe sâlyâne ayrılmıştı (*Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi*, s. 54). XVI. yüzyılın sonlarında Çerkez beylerinin de sâlyâneleri vardı ve bunlar Kefe Mukâtaası'ndan ödeniyordu (BA, MD, nr. 51, s. 8/h. 24). XVI. yüzyılın ortalarında hazineden sâlyâne alanlar arasında kazaskerler, divan kâtipleri ve diğer bazı görevliler de yer alıyordu. Bunların 954-955 (1547-1548) ve 974 (1566-67) yıllarındaki sâlyâneleri 550-600.000 akçe civarındaydı (Barkan, XV [1955], s. 263; a.e., s. 309). Sâlyâne uygulaması Tanzimat'a kadar devam etti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 5597, 5606, 5614, 5618; Fatih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âli Osman* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 20; Celâlîzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 238^b; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âli Osman*, s. 20-22, 49-50; Koçi Bey, *Risâle* (haz. Zuhuri Danişman), Ankara 1972, s. 135; *Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 54; Halil Sahillioğlu, "Yemen'in 1599-1600 Yılı Bütçesi", *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 287, 310; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Mâliyesi*, İstanbul 1985, s. 59, 63, 196; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyıldan Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 224; a.mlf., "Ali Paşa, Güzelce", *DİA*, II, 425; a.mlf., "Derya Beyi", a.e., IX, 201; Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 Tarihli Bütçe Cetveli ve Ekleri", *İFM*, XV (1955), s. 299; a.mlf., "954-955 (1547-1548) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", a.e., XV (1955), s. 263; a.mlf., "H. 974-975 (M. 1567-1568) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", a.e., XV (1955), s. 309; a.mlf., "1079-1080 (1669-1670) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi ve Ek'leri", a.e., XVII (1956), s. 290-294; A. H. de Groot, "Sâlyâne", *El²* (İng.), VIII, 994.

İDRİS BOSTAN

SÂM

(سَام)

H. Nûh'un oğlu.

Kelimenin menşei bilinmemekte, İbrâ-nice'de (şem) "isim, şöhret", Akkadca'da (şumu) "isim, oğul" anlamlarına gelmektedir (Gesenius, s. 1028; *EJd.*, XIV, 1368). Tevrat'ta genellikle Hâm ve Yâfes'ten önce zikredilmesinden hareketle (Tekvîn, 5/

32; 6/10; 10/1; krş. 10/21) Sâm'ı Nûh'un en büyük oğlu kabul edenler olmuşsa da yahudi geleneğinde kardeşleri arasında hikmet sahibi ve en dürüstü olmakla beraber yaşça en küçüklü olduğu görüşü yaygındır (Sanhedrin, 69^b; *Genesis Rabbah*, 26/3; 37/7). Hz. Nûh'un 500 yaşını geçmesinden sonra doğan Sâm (Tekvîn, 5/32) tûfanda diğer kardeşleri gibi eşyle birlikte gemiye binmiş (Tekvîn, 7/13) ve Tanrı'nın Nûh ile gerçekleştirdiği ahde kardeşleriyle katılmıştır (Tekvîn, 9/8). Tevrat'ın bir yerinde tûfandan iki yıl sonra Sâm 100 yaşında iken Arpakşad (Erfahşed) adında bir oğlunun doğduğu, sonraki beş yüzyıllık hayatında başka oğul ve kızlarının da olduğu belirtilmekte (Tekvîn, 11/10-11), bir başka yerde oğulları Elâm, Aşur, Arpakşad, Lud ve Aram (İrem) şeklinde sıralanmaktadır (Tekvîn, 10/22). Ahd-i Atık'ın I. Tarihler kitabında ise (1/17) oğullarının isimleri Elâm, Aşur, Arpakşad, Lud, Aram, Us, Hul, Geter ve Meşek olarak verilmektedir. Tevrat'ta Nûh'un oğullarının şeceresi zikredilirken "Eber'in bütün çocuklarının atası" nitelemesiyle Sâm'ınki sona bırakılmış (Tekvîn, 10/21), Tekvîn kitabının 11. babında ise Eber ve Hz. İbrâhim'i de kapsayan şeceresinde onun İbrânîler dahil Sâmil'ın atası olduğu vurgulanmıştır (bk. SÂMİLER). Tevrat'taki bilgilere göre tûfandan sonra üzüm yetiştiren ve şarap imal eden Nûh bir gün sarhoş olup çadırında çıplak vaziyette kalmış, babasını o halde gören Hâm üstünü örtmek yerine babasını o durumdayken kardeşlerine de göstermiş, bunun üzerine Sâm ile Yâfes bir elbise getirerek babalarına giydirmişlerdir. Sarhoşluğun etkisinden kurtulan Nûh, Hâm'ın tavrından dolayı Ken'ân'ı lânetlemiş, Sâm ile Yâfes'i kutsamış ve Ken'ân halkının onlara kul / köle olmasını dilemiştir (Tekvîn, 9/20-27; bk. HÂM). Ahd-i Atık'te Tevrat dışında sadece I. Tarihler kitabında (1/4, 17) zikredilen Sâm, Ahd-i Cedid'in Luka İncili'nde (3/36) Hz. İsa'nın atası şeklinde takdim edilmiştir.

Rabbînik literatürde sünnetli doğması (*Genesis Rabbah*, 26/3) ve İsrâiloğulları'nın atası olması sebebiyle Sâm'a önem verilmiş, Nûh'un onu kutsaması İsrâiloğulları'nın kutsanması olarak görülmüştür. Nûh'un Ken'ân'ı lânetlemesi, "Kölenin sahip olduğu şeyler efendisine aittir" prensibinden hareketle (Sanhedrin, 91^a) İsrâiloğulları'nın Ken'ân topraklarını istilâsına gerekçe diye gösterilmiştir (*EJd.*, XIV, 1369). Nûh tûfandan sonra dünyayı oğulları arasında taksim etmiş, vaad edilen top-

rakların da dahil olduğu kısmı Sâm'a vermiştir (*Genesis Rabbah*, 1/2). Babasının üstünü örtmekte önce davranmış olması sebebiyle Tanrı'nın tecellisinin (şekina) sadece Sâm'ın çadırına gerçekleştiği belirtilmiş ve zürriyetinden erkeklerin sabah duasında "tallit" isimli bir örtü kullanması da söz konusu fiiliyle alâkalandırılmıştır (Yoma, 10^a; *Genesis Rabbah*, 36/6; 26/3; *JE*, XI, 261).

Kur'an-ı Kerim'de Sâm'dan bahsedilmez. Bir hadiste Sâm Araplar'ın, Hâm Habeşler'in, Yâfes de Rumlar'ın atası olarak geçmekte (Tirmizî, "Tefsîr", 37/3, 4; "Menâkıb", 69; Heysemî, I, 93; Müttaki el-Hindî, XI, 512-513), diğer bir rivayette Acem ve Araplar Sâm'ın zürriyeti arasında zikredilmektedir (Taberî, XIX, 560). Kahtân ve Amâlika da Sâm'ın soyundan kabul edilmiştir. İslâm kaynaklarında yer alan Sâm'la ilgili bilgiler genelde yahudi geleneğindeki benzerlerdir. Taberî hem onun hem de Yâfes'in Nûh'un büyük oğlu olduğunu belirten farklı rivayetler aktarmaktadır (*Câmi'u'l-beyân*, XII, 411-412). Kisâî, Nûh'un Sâm'a Hicaz, Yemen, Şam ve el-Cezire'yi (Yukarı Mezopotamya) verdiğini kaydetmekte, Nûh'un vücudunun çıplaklığını sarhoşlukla değil uyku halinde iken esen rüzgârla izah etmekte ve onun bu duruma gülen Hâm'a kızdığını, üzerini örten Sâm'a da Allah'ın dünyada çirkinlik ve kusurlarını örtmesi, âhirette günahlarını bağışlaması için dua ettiğini, ayrıca zürriyetinden peygamberler gelmesini dilediğini nakletmektedir (*Kıssaşü'l-enbiyâ*, s. 98-101). Sa'lebî'ye göre Sâm tûfandan yetmiş sekiz yıl önce doğmuş, geminin inşasında babasına yardım etmiş ve tûfanda gemiye binmiştir. Nûh vefat etmek üzere iken onu çağırarak, şirk ve kibirden uzak durmasını ve Allah'ı zikretmesini vasiyet etmiş, kendisine halef tayin etmiştir. Sa'lebî, Hz. İsa'nın havârilere talebiyle mücizevî bir şekilde Sâm'ı diriltirek tûfan hakkında bilgi aldığı anlatılan bir rivayet aktarmaktadır (*'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 56-60). Herevî de Havran (Suriye), San'a (Yemen) ve el-Halîl (Filistin) şehirlerinde Sâm'a nisbet edilen türbelerin bulunduğunu, Harran ve San'a şehirlerinin de Sâm tarafından kurulduğunu kaydetmektedir (*Guide des lieux de pelerinage*, s. 41, 142, 220; *İA*, X, 139).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Hamza el-Kisâî, *Kıssaşü'l-enbiyâ* (nşr. I. Eisenberg), Leiden 1922, s. 98-102; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XII, 411-412; XIX, 560; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Beyrut 1405/1985, s.